

Krzysztof Bardski

"Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi : księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Jana Łacha w 85. rocznicę urodzin", red. Waldemar Chrostowski, Barbara Strzałkowska, Warszawa 2012 : [recenzja]

Collectanea Theologica 82/4, 199-207

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar CHROSTOWSKI, Barbara STRZAŁKOWSKA (red.), *Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Jana Łacha w 85. rocznicę urodzin*, Stowarzyszenie Biblistów Polskich, Warszawa 2012, ss. 810.

W 85. rocznicę urodzin ks. prof. dr. hab. Jana Łacha, wybitnego biblisty, autora licznych książek i artykułów naukowych, przez dwie kadencje pełniącego funkcję dziekana Wydziału Teologicznego ATK oraz przez dwie kadencje funkcję rektora tejże uczelni, Stowarzyszenie Biblistów Polskich wydało księgę pamiątkową. Dzieło liczące 800 stron, którego redakcji podjęli się ks. prof. Waldemar Chrostowski oraz dr Barbara Strzałkowska, zatytułowane jest *Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi*. Składa się ono z dwóch części. Pierwszą stanowi zarys biografii naukowej oraz życiorys Jubilata, wraz z bibliografią jego publikacji i wykazem siedemnastu rozpraw doktorskich napisanych pod jego kierunkiem. Na drugą część składają się czterdzieści trzy artykuły biblistów polskich. Całość poprzedzona została *Przedmową* ks. prof. Waldemara Chrostowskiego oraz *Słowem wstępnym* ks. dr. hab. Stanisława Dziekońskiego, rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Artykuły ułożone zostały alfabetycznie według nazwisk autorów. Pierwszy artykuł, autorstwa ks. Romana Bartnickiego, byłego rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, poświęcony jest Jezusowemu pouczeniu uczniów o przyjsciu Eliasza (Mk 9,9-13). Autor wprowadza w zagadnienia literacko-historyczne perykopy, prezentuje jej analizę egzegetyczną oraz wydobywa aspekt kerygmacyjny badanego tekstu (s. 41-54).

Artykuł ks. Tadeusza Brzegowego poświęcony jest tzw. małej apokalipsie, obejmującej rozdziały 34 i 35 Księgi Izajasza. Jako główne przesłanie badanego fragmentu, autor obrał zdanie: „Oto wasz Bóg przychodzi, aby was zbawić”. Najpierw omówiono kwestię jedności literackiej tekstu, następnie jego związku z kontekstem Księgi Izajasza oraz gatunek literacki. Artykuł kończy syntetyczne przedstawienie przesłania fragmentu (s. 55-77).

Redaktor *Festschriftu*, ks. Waldemar Chrostowski, omawia rolę i miejsce Biblii w dialogu katolicko-judaistycznym. Autor przedstawia okoliczności utworzenia oraz działalność Instytutu Dialogu Katolicko-Judaistycznego. Nagłówek tytułu „*Zabrano Pana i nie wiemy, gdzie go położono*” (por. J 20,2), w spo-

sób nieco ironiczny wskazuje na konieczność wypracowania chrześcijańskiej metodologii teologicznej w dialogu z judaizmem, czemu poświęcona jest dalsza część artykułu (s. 78-99).

Ksiądz Karol Dąbrowski CSMA w krótkim, lecz bogatym w przypisy bibliograficzne artykule, przedstawia postać apostoła Pawła jako świadka Chrystusa. Rozpoczyna od analizy leksykalnej pojęcia „świadcstwa”, następnie podkreśla chrystocentryczny charakter świadectwa Pawłowego, na końcu zaś heroizm świadectwa apostoła (s. 100-107).

W artykule *Chwała Boga przychodzącego na świat. Rozważania nad perykopą Łk 2,1-20* ks. Adam Dyniak przeprowadza analizę teologiczno-egzegetyczną fragmentu, dzieląc go na cztery perykopy (Łk 2,1-5; 6-7; 8-14 i 15-20). W konkluzji zauważa, że jedynie pierwsza z nich ukazuje chwałę i majestat Zbawiciela, podczas gdy pozostałe – ogromną, świadomie podjętą przez Syna Bożego kenozę (s. 108-125).

Ojciec Piotr Roman Gryziec OFMConv przedstawia artykuł pt. *Rozpoznać wolę Bożą. Rz 12,1-2 jako fundamentalna zasada etyki św. Pawła*. Autor rozpoczyna od analizy tekstu i kontekstu ujętego w tytule fragmentu, następnie zaś, opierając się na nim, rozwija podstawowe zagadnienia związane z etyką Pawłową: 1. Życie chrześcijańskie jako nowy rodzaj ofiary; 2. Nowy sposób myślenia, który pozwala rozpoznać wolę Bożą; 3. Nowa perspektywa życia moralnego wierzących (s. 126-145).

Ksiądz Stanisław Haręga, omawiając perykopę 1Kor 1,17-2,16, rozwija Pawłową teologię krzyża. Rozpoczyna od całościowego jej ujęcia z perspektywy *corpus Paulinum*, by następnie omówić najbardziej charakterystyczny w tym zakresie tekst z Pierwszego Listu do Koryntian. Autor najpierw skupia się na ważniejszych szczegółach z zakresu krytyki historyczno-literackiej, następnie zaś prezentuje treść Pawłowej nauki krzyża zawartej w perykopie (s. 146-154).

Zestawienie dwóch przypowieści o winnicy pochodzących ze Starego i Nowego Testamentu (Iz 5,1-7 i Mk12,1-12) jest tematem artykułu Joanny Jaromian. Autorka omawia kontekst i strukturę obu perykop, następnie dokonuje ich analizy oraz wysnuwa wnioski wynikające z ich porównania. W konkluzji stwierdza, że oba teksty doskonale się uzupełniają oraz nie tylko mówią o karze, ale pozostawiają miejsce na nadzieję w nieskończone miłosierdzie Boże (s. 155-162).

Artykuł o. Andrzeja S. Jasieńskiego OFM ukazuje sytuację Jerozolimy w obliczu upadku królestwa Judy i zburzenia świątyni. Analiza perykopy Ez 21,1-12 przebiega według podziału na trzy sekcje: 1. Spojrzenie na południe (Ez 21,1-5); 2. Spojrzenie na Jerozolimę (Ez 21,6-10); 3. Jęki proroka (Ez 21,11-12). W konkluzji autor stwierdza, że mimo tragicznie przedstawionego losu miasta, Ezechiel nie prezentuje się jako prorok zagłady, lecz nadaje jej sens, gdyż

z gruzów miasta ma powstać nowa rzeczywistość przedstawiona w Ez 40-48 (s. 163-184).

Siostra Ewa J. Jezerska OSU zwraca w swoim artykule uwagę na wielość form literackich określaných hebrajskim terminem *māšāl*. Autorka omawia niektóre z nich, mianowicie: przysłowia, zagadki, przykłady, prorocstwa, przypowieści, alegorie, bajki i nauczanie. W konkluzji została zwrócona uwaga na podobną zawartość treściową hebrajskiego *māšāl* i greckiego *parabolē* (s.185-196).

Ojciec Wiesław Jonczyk SJ poświęca swój artykuł symbolice wody w Ewangelii św. Jana. Rozpoczyna od podstawowych odniesień archetypicznych i kulturowych symboliki wody, by następnie skupić się na konkretnych kontekstach w Ewangelii św. Jana: 1. Jan Chrzciciel i woda; 2. Symbolika wody w Kanie Galilejskiej; 3. Narodzenie z wody i ducha – dyskusja z Nikodemem; 4. Woda żywa – Jezus a Samarytanka; 5. Poruszenie wody a uzdrowienie; 6. Proctwo Zachariasza; 7. Symbolika umycia nóg; 8. Krew i woda. W konkluzji autor podkreśla, że temat wody użyty został jako środek do wyrażenia i zobrazowania godności Jezusa i Jego misji (s. 197-214).

Zdzisław J. Kąpera podsumowuje 65 lat polskich badań nad rękopisami znad Morza Martwego. W celu systematyzacji dorobku, wyodrębnia następujące okresy prac badawczych: 1. Postacie okresu pionierskiego (1948-1961); 2. Postacie okresu chrystianizacji zwojów (1962-1974); 3. Stopniowe odchodzenie od problematyki zwojów (1975-1988); 4. Kluczowe dziesięciolecie (1989-1999); 5. Okres stopniowego odnowienia (2000-2011). Autor stwierdza, że z przedstawionego przeglądu 65 lat badań wiele zdaje się bardzo pomyślnie wróżyć kolejnej dekadzie polskich studiów qumranologicznych, jednocześnie jednak zauważa, że mimo licznych publikacji obcojęzycznych, polska qumranistyka zdaje się być niedostatecznie doceniana w kręgach biblistyki światowej (s. 215-237).

Ksiądz Marek Karczewski dokonał analizy egzegetyczno-teologicznej i aktualizacji fragmentu Ap 18,4b-5, dotyczącego wyjścia z symbolicznego Babilonu. Rozpoczął od roli badanego tekstu w strukturze literackiej Apokalipsy, by następnie przedstawić oryginalną teologię „wyjścia z Babilonu”, która może być aktualizowana w odniesieniu do sytuacji Kościoła w dzisiejszym świecie zlaicyzowanym i zmateralizowanym (s. 238-249).

Artykuł ks. Piotra Kasiołowskiego SJ dotyczy perykopy o uzdrowieniu kobiety kananejskiej w Mt 15,21-28. Autor najpierw omawia sytuację i postaci uczestniczące w perykopie (21-22a), następnie zaś analizuje szczegółowo kolejne fragmenty: Pierwsza prośba kobiety (22b); Milczenie Jezusa (23a); Reakcja uczniów (23b); Posłanie do zagubionych owiec (24); Druga prośba kobiety (25); Przysłowie o szczeniętach (26); Trzecia prośba kobiety (27); Pochwała wiary i wysłuchanie prośby (28). W konkluzji zostało podkreślone uniwersalistyczne

przesłanie Ewangelii, któremu ewangelista daje wyraz w tekście skierowanym do wspólnoty pochodzenia żydowskiego (s. 250-274).

W artykule *Hebrajska retoryka biblijna: od paralelizmu do dyspozycji znaków* ks. Cezary K o r z e c przedstawił na przykładzie Ps 114 rozwój badań literackich nad Biblią w ich aspekcie strukturalnym. W centrum uwagi znalazła się analiza retoryczna. Zwrócono uwagę na aspekty dyspozycyjne tekstu biblijnego, które – jak się wydaje – znajdują się w cieniu biblijnych studiów nad stylistyką i strategiami argumentacyjnymi (s. 275-286).

Ksiądz Krzysztof Piotr K o w a l i k analizuje symbolikę wina w Księdze Proto-Izajasza (Iz 1-39), podkreślając zwłaszcza jej wymiar społeczno-moralny. Obraz rozcieńzonego wina służy do pokazania stanu Izraela, który na skutek występków zatracił swoją tożsamość. Motyw picia wina podkreśla złudną ufność we własne siły, natomiast brak wina podkreśla odwrócenie się Boga od swego ludu (s. 287-304).

Ksiądz Józef K o z y r a omawia znaczenie zmian w opisie męki Pańskiej według św. Łukasza. Zwraca uwagę na Łukasze dodatki oraz opuszczenia względem Ewangelii Marka, jak również na zmiany porządku scen i inne szczególności redakcyjne. W konkluzji stwierdza, że Łukasz najwyraźniej nadaje opisowi rysy parenetyczne, uniwersalistyczne i eschatologiczne, oraz podkreśla łączność Jezusa z Ojcem (s. 305-322).

W artykule o charakterze biblijno-historycznym ks. Roman K r a w c z y k przedstawia postać Heroda Wielkiego oraz jego dynastię. Rozpoczyna od nakreślenia kontekstu historycznego, następnie omawia osobę i rządy Heroda Wielkiego, na koniec zaś prezentuje kolejnych władców należących do zapoczątkowanej przez niego dynastii: Antypatra, Antypasa, Agryppę I, Agryppę II, Filipa I i Filipa II (s. 323-336).

Ksiądz Janusz K r ę c i d ł o MS bada w swoim artykule sytuację społeczną i religijną adresatów Pierwszego Listu św. Piotra. Dochodzi do wniosków: 1. Adresatami są chrześcijanie rekrutujący się z warstwy zwanej *peregrini*, zamieszkujący rzymskie prowincje Azji Mniejszej; 2. Status społeczny adresatów IP, zamieszkujących prowincje północno-zachodnie o charakterze miejskim był znacznie wyższy od tych, którzy zamieszkiwali prowincje centralno-południowe i pracowali na roli; 3. Odniesienie intertekstualne do Starego Testamentu pozwala na zestawienie ich sytuacji z wyobcowaniem Abrahama w Kanaanie oraz Jakuba i narodu wybranego w Egipcie; 4. Argumentacja autora idzie w kierunku wzbudzenia w adresatach nadziei, że przestaną być „obcymi i przybyszami” a staną się „obywatelami” dzięki wierze w Chrystusa (s. 337-350).

Anna K u ś m i r e k poświęca swój artykuł interpretacji Pieśni Anny (1Sm 2,1-10) w Targumie Jonatana. Przedstawia aramejski tekst targumu oraz jego

polski przekład. Szczegółowa analiza kolejnych wersetów prowadzi do konkluzji, że tekst hebrajski, momentami niezrozumiały i aforystyczny, zostaje przekształcony w dokładne przedstawienie nadziei na przyszłość i wykład na temat apokaliptycznego znaczenia historii. Zestawiając badany tekst z Nowym Testamentem, autorka wskazuje na szczególne paralele względem kantyku *Magnificat* (Łk 1,46-55). Artykuł kończy synoptyczne zestawienie tłumaczenia masoreckiego tekstu 1Sm 2,1-10 z przekładem targumu (s. 351-378).

Książk Łukasza Laskowskiego omawia literacki motyw psa jako elementu języka polemiki w Starym Testamencie. Wskazuje na ambiwalentne znaczenie tych zwierząt oraz szczególny ich związek z pojęciem nieczystości rytualnej. Jako narzędzia kary Bożej wypełniały one wyrocznie prorockie. Autor omawia trudny do zinterpretowania tekst o „zapłacie psa” z Pwt 23,19, sugerując prawdopodobne odniesienie do pogańskiej klasy kapłańskiej (s. 379-406).

Adam LinsenbARTH przybliży w swoim artykule dzieło Wincentego Pola *Geografia Ziemi Świętej*. Składa się ono z dwóch tomów. W pierwszym przedstawiono ukształtowanie Ziemi Świętej, jej wody, klimat, świat zwierzęcy i roślinność, zwracając uwagę na zmiany klimatyczne, które zaszły na przestrzeni dziejów. Tom drugi poświęcony jest ludom, jakie w przeszłości oraz współcześnie zamieszkiwały Palestynę. Autor artykułu zwraca uwagę na uderzające poetyckie opisy oddające uroki i osobliwości tej krainy oraz na fakt, że jest to pierwsza monografia w języku polskim poświęcona geografii Ziemi Świętej (s. 407-417).

Książk Józef Błażej Łach w artykule „*Pamiątkowe kamienie*” i inne teologiczno-liturgiczne rozszerzenia w perykopie o przejściu przez Jordan (Joz 3,1-5,15) odtwarza historię redakcji tekstu, wskazując na trzy rozszerzenia narracji oraz włączenie do niej opowiadań obrzędowo-liturgicznych. W konkluzji stwierdza, że fragmenty te zostały włączone w pierwotny cykl opowiadań o Jerycho przez autorów późniejszych warstw deuteronomistycznych oraz redaktorów reprezentujących tradycje kapłańskie (s. 418-435).

Wychodząc od tematu przewodniego programu duszpasterskiego Kościoła w Polsce, ks. Artur Malina przeprowadza studium kontekstu wyrażenia „mieście sól w sobie” (Mk 9,50). W ramach analizy bliższego kontekstu obejmującego Mk 9,30 – 10,1, konkluduje, że obraz zachowywania soli odnosi się do postępowania uczniów, które determinuje relacje wewnątrz grupy. W dalszym kontekście, zwłaszcza w odniesieniu do pytania o rozwód, może wskazywać na konflikty zagrażające wzajemnej więzi (s. 436-448).

Książk Mieczysław Mikolajczyk poświęca swój artykuł Dawidowemu synostwu Jezusa według Ewangelii św. Łukasza. Rozpoczyna od omówienia mesjańskich oczekiwań wyrażonych tekstami Starego Testamentu, następnie

rozwija wątek Jezusowej świadomości Synostwa Dawidowego. Pod koniec artykułu autor kieruje swoją uwagę na obraz tronu w Łk 1,32 (s. 449-456).

Dorota M u s z y t o w s k a przedstawia w syntetycznej formie biblijne podstawy wychowania. W pierwszej części artykułu omawia główne wyznaczniki i wzorce wychowania w Biblii. Drugą część poświęca biblijnym zasadom wychowawczym wpisanym w Bożą pedagogię, mianowicie: 1. Zasada daru i obecności oraz nagrody i kary; 2. Zasada zaufania i posłuszeństwa oraz zasada próby; 3. Zasada nieustawiania procesu wychowawczego. Autorka konkluduje, że w biblijnej strategii pedagogicznej celem nie jest idea, ale sam Bóg, człowiek zaś jest obdarowany życiem i Bożą obecnością, ale także darzony współodpowiedzialnością pedagogiczną nie tylko za siebie samego, ale i za drugiego człowieka (s. 457-471).

Analizując przypowieść o wdowie i niesprawiedliwym sędzim (Łk 18,1-7), ks. Antoni P a c i o r e k podkreśla motyw słabości, która zwycięża. Po omówieniu kontekstu, tekstu, obrazu i jego tła, autor porusza szczegółowe kwestie wersetu wprowadzającego Łk 18,1, wyrażenia *en trachei* oraz motywu interwencji sędziego. W konkluzji wskazuje na wątek pewności wysłuchania i przestrożę, jak również na wymiar parenetyczny, dotyczący modlitwy (s. 472-484).

Ksiądz Marek P a r c h e m omawia zagadnienie aborcji w Starym Testamencie w kontekście prawodawstwa bliskowschodniego oraz w literaturze międzytestamentalnej w kontekście cywilizacji i kultury grecko-rzymskiej. W konkluzji stwierdza, że temat aborcji (dokładnie: poronienia) pojawia się w Starym Testamencie, podobnie jak w całym starożytnym Bliskim Wschodzie (z wyjątkiem Asyrii) jedynie w kontekście regulacji prawnych i nie ma podstaw, by zakładać, że w tradycji biblijnej aborcja była tolerowana. Potwierdza to również interpretacja Wj 21,22-23 w Septuagincie oraz późniejsza literatura żydowska okresu międzytestamentalnego (s. 485-509).

Ksiądz Rajmund P i e t k i e w i c z poświęca swój artykuł edycji poszczególnych psalmów i ich zbiorów w renesansowej Rzeczypospolitej. Zasadniczą część artykułu stanowi studium bibliograficzne i bibliologiczne, po czym autor zwraca uwagę na pojawiające się w przekładach interpretacje i dodatki, będące echem toczących się w połowie XVI w. sporów wyznaniowych o motyw usprawiedliwienia. W aneksie do artykułu znajdujemy wykaz edycji poszczególnych psalmów i ich zbiorów w układzie kanoniczno-chronologicznym (s. 510-523).

Wiara w Chrystusa jako *mysterion* Boga w 1Kor 1-4 jest tematem artykułu ks. Wojciecha P o p i e l e w s k i e g o. Autor analizuje relację między pojęciami *euangelion* i *mysterion* na tle sytuacji pierwotnej wspólnoty chrześcijańskiej w Koryncie. Konkluduje, że wprowadzone przez Pawła pojęcie *mysterion*, z wszystkimi jego komponentami, ma wobec Ewangelii funkcję kom-

plementarną; pozwala pogłębić tożsamość wspólnoty zrodzonej z jej głoszenia (s. 524-538).

Siostra Jolanta Judyta Pudłko PDDM analizuje perykopę Iz 49,14-21 w kontekście Księgi Izajasza. Rozpoczyna od określenia miejsca Iz 49 w strukturze księgi, następnie zaś podejmuje krytykę tradycji i redakcji. Swoją uwagę skupia na motywie Syjonu oraz jego transformacji w kontekście wygnania babilońskiego, kiedy to Syjon staje się symbolem nowego początku (s. 539-552).

Ksiądz Jacek Stefanski pogłębia w swoim artykule rozumienie przymiotnika „sprawiedliwy” w odniesieniu do Józefa (Mt 1,19). Autor analizuje znaczenie terminu w Nowym Testamencie, jego odniesienie do starotestamentowego *cadig*, jak również konotacje, jakie przybrał on w tradycji rabinicznej. W podsumowaniu wskazuje na wielowarstwowy sens tego określenia, jaki kształtował się przez długi czas w ramach dziedzictwa Starego Testamentu (s. 553-577).

Redaktorka *Festschriftu* Barbara Strzałkowa przedstawia obraz Bazyliki Grobu Pańskiego na podstawie wspomnień z Ziemi Świętej dziewiętnastowiecznych polskich pielgrzymów. Cytując obszernie ich zapiski, autorka prezentuje je według następujących grup tematycznych: 1. Pierwsze spotkanie z Bazyliką Grobu Bożego; 2. Opis wyglądu Bazyliki. Kalwaria i Boży Grób; 3. Liturgie, praktyki i zwyczaje w bazylice; 4. Noc w Bazylice Grobu. Najważniejsze przeżycia pątników (s. 578-612).

Ksiądz Mariusz Szmajdński podejmuje w swoim artykule problem datacji Księgi Joela. Analizuje takie przesłanki, jak: 1. Brak wzmianek o królu; 2. Zachowanie obcych narodów; 3. Rola kapłanów; 4. Wpływy i zależności literackie; 5. Rodzaje składanych ofiar; 6. Miejsce Księgi w kanonie. Konkluduje stwierdzeniem, iż trzy hipotezy datacji wydają się prawdopodobne: koniec VIII w., schyłek niewoli babilońskiej lub koniec IV w. Nie wyklucza również stopniowego procesu redakcyjnego, który rozpoczął się w okresie monarchicznym, a zakończył kilka stuleci później (s. 613-632).

W artykule *Duch Boży a złe duchy* ks. Antoni Tronina analizuje starotestamentowe pojęcie „duch” w aspekcie fizyczno-kosmologicznym, psychiczno-fizjologicznym oraz charyzmatyczno-czynnym, następnie zaś przedstawia temat walki duchów dobra i zła w apokryfach Starego Testamentu, literaturze qumrańskiej i wczesnojudaistycznej (s. 633-642).

Ojciec Józef Wcisłowski OMI przedstawia studium egzegetyczno-teologiczne modlitwy Eliasza na górze Karmel. Podejmuje zagadnienia strukturalne związane z perykopą oraz przeprowadza szczegółową egzegezę wersetów. Podkreśla kontekst dziejowy i znaczenie tekstu dla Izraela oraz nawrócenie ludu jako reakcją na Bożą odpowiedź na modlitwę proroka. W konkluzji autor ukazuje rolę Eliasza z perspektywy Nowego Testamentu (s. 643-662).

Książd Jerzy Woźniak CM analizuje odkryty w 1991 r. wśród manuskryptów qumrańskich fragment Hi 23,1-8 oraz podaje jego polski przekład. Porównując tekst aramejski z Qumran z tekstem masoreckim, Septuagintą, targumem rabinicznym i Peszittą, autor podkreśla identyczność form językowych, paralelne słownictwo i wyraźne różnice translacyjne (s. 663-677).

Książd Stanisław Wronka analizuje teksty nowotestamentowe mające charakter hiperboli, przesadzonej antytezy oraz antylogionu. Autor najpierw przedstawia z perspektywy literackiej poszczególne figury stylistyczne, następnie zaś przytacza i omawia przykłady ich występowania w tekście biblijnym. Zwraca uwagę na zakorzenienie tych figur stylistycznych w mentalności semickiej i na właściwe ich interpretowanie, by nie zagubić radykalizmu ostrych i szokujących nieraz wypowiedzi (s. 678-703).

Książd Tomasz Zaklukiewicz analizuje fragment Mdr 2,23-24, którego myślą przewodnią jest stworzenie człowieka dla nieśmiertelności. Autor osadza przesłanie tekstu w kontekście historycznego *Sitz im Leben* Księgi Mądrości oraz zwraca uwagę na ujęcie kwestii nagrody czekającej sprawiedliwych z perspektywy doktryny o retrybucji (s. 704-716).

Książd Jan Zaleski przeprowadza analizę egzegetyczno-teologiczną perykopy Łk 7,36-50. Autor dzieli tekst na cztery sekcje i dokonuje ich szczegółowego omówienia, po czym prezentuje refleksje teologiczne, dotyczące tożsamości Jezusa, tematów przebaczenia, miłości, zbawienia i pokoju oraz motywu uczyty (s. 717-763).

Zenon Ziółkowski omawia postać Michała Archanioła w Nowym Testamencie. Autor zwraca uwagę na kontekst apokaliptyki biblijnej (Dn i Ap) oraz specyfikę apokaliptycznego języka symbolu. W drugiej części artykułu przedstawia komentarz do Ap 12,1-19 (s. 764-781).

W artykule zatytułowanym *Mojżesz architektem dobra wśród ludzi* s. Elżbieta Natanaela Zwijacz OSU przedstawia tytułową postać biblijną w kontekście historiozbawczym. W podsumowaniu stwierdza, że Mojżesz wypełnił w swoim życiu misję „dobrego” przywódcy, kreując społeczność, która spełniałaby kryteria społeczności „sprawiedliwych”. Wędrowka do Ziemi Obiecanej stanowi figurę powrotu do raju, zaś sama postać Mojżesza zapowiada Jezusa Chrystusa (s. 782-795).

W ostatnim artykule ks. Zdzisław Żywica przeprowadza synoptyczną analizę trzeciej zapowiedzi wydarzeń paschalnych Jezusa, opierając się na Mk 10,32-34 i Mt 20,17-19. Dzięki egzegezie kontekstualnej paralelnych tekstów synoptycznych, autor wyświeśla strategię narracyjną ewangelistów oraz przyjęte przez nich założenia retoryczne i kerygmatyczne (s. 796-810).

Wśród autorów artykułów znajdujemy zarówno wybitnych i utytułowanych biblistów polskich, jak i przedstawicieli młodego pokolenia, którzy niedawno uzyskali stopień doktora lub doktora habilitowanego. Trzeba jednak stwierdzić, że wszystkie zaprezentowane w niniejszej recenzji artykuły reprezentują wysoki poziom naukowy. Zostały w nich poruszone zarówno zagadnienia będące od lat przedmiotem dyskusji w kręgach specjalistów, jak i nowe obszary badań, oczekujące dalszej eksploracji.

Z perspektywy metodologicznej, liczną grupę stanowią artykuły w całości bądź częściowo opracowane z zastosowaniem metody historyczno-krytycznej. Należy jednak zwrócić uwagę, że ich autorzy z reguły nie ograniczają się do aspektu czysto historycznego, lecz wydobywają treści teologiczne, podkreślając ich znaczenie dla wiary i życia Kościoła. Nie mniejszym zainteresowaniem wśród autorów artykułów *Festschriftu* cieszą się metody synchroniczne, zwłaszcza analiza narracyjna i retoryczna, które również z zasady prowadzą do sformułowania wniosków o charakterze teologicznym. Dominujące wydaje się ujęcie kanoniczne. Nawet kwestie natury szczegółowej przedstawiane są (czasami przynajmniej w konkluzji) z perspektywy całości Biblii. Niemało jest też artykułów o tematyce dotyczącej szeroko pojętego kontekstu nauk biblijnych. Świadczą one o tym, że zainteresowanie Pismem Świętym nie ogranicza się do ścisłej analizy egzegetycznej, lecz wpisuje się w szeroki wachlarz nauk humanistycznych.

ks. Krzysztof Bardski, Warszawa

John J. PILCH, *A Cultural Handbook to the Bible*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 2012, ss. 307.

John Pilch to amerykański biblista, uznawany powszechnie za jednego z najlepszych znawców socjologii i antropologii biblijnej, którego publikacje, tłumaczone na wiele języków, otwierają świat Biblii dla wielu współczesnych chrześcijan na wszystkich kontynentach. Autor prowadził wykłady o tematyce biblijnej jako *visiting professor* w wielu ośrodkach akademickich we wszystkich częściach globu. Jest emerytowanym profesorem Georgetown University w Waszyngtonie. Obecnie odpowiada za Odyssey Program w Johns Hopkins University w Baltimore. John Pilch pochodzi z rodziny polskich emigrantów, która wyjechała do Stanów Zjednoczonych w pierwszej połowie XX w. Daje świadectwo swego polskiego pochodzenia, zna język polski i utrzymuje żywe kontakty z ojczyzną przodków. W 2012 r. został przyjęty do Stowarzyszenia Biblistów Polskich.